ՄՈՒՍԱՅԻ ՄԱՍԵՆԱՑ

ՏԱՐԻ 1865. ԶԱՅՆ ԸՆԿԵՐԱՍԻՐԱԿԱՆ ԴԵԿՏԵՄԲԵՐ 4.

ԹԻՒ 4.

Կը հրատարակուի Կիրակի եւ Շաբաթ օրերը։
Գանուցման տողը 3 դրչ է։

Նամակ եւ յօդուած ուղղելի առ Ա. Հայկունի։
Վարագի խան վերի յարկ թիւ 3.

ՄԷԿ ԹԻՒԸ 20 ԲԱՐԱՅ Է.

ԱԶԳԱՅԻՆ

«Երբ կռիւ մը ծագի՝ մէկ կողմը յանցաւոր է. բայց երբ կռիւը կը շարունակուի՝ երկու կողմերն ալ յանցաւոր են», կըսէ Սահրայի իմաստասէրը։ Ուստի այս իմաստասիրական տեսութեամբ՝ այսօր մեր ազգին մէջ տեղի ունեցած երկպառակութեանց, խռովութեանց եւ անմիաբանութեանց մէջ անմեղ փնտռելու չեմք համաձակիր։ Շատակ է որ խռովութեանց առիթ տուողները մեծ յանցաւորներ են, սակայն խռովութեանց տեւողականութեանը ոչ տուողները չեն կրնար պակաս յանցաւոր լինել։

Ա՛ս հարկ չէ մեզ պատմել ու բացատրել թէ քանի տեսակ խռովութիւններ կան այսօր ազգիս մէջ, զատ որում տան մանկիկներն անգամ տեղեկութիւն ունին նոցա թիւոյն եւ տեսակներուն վերայ, և աշխարհ հանուր լսած է մեր աղաղակները։

Արդ մեզի այժմ սա կարեւոր է որ դոչեմք. հերի՛ք Ա՛յր, Հերի՛ք եղբայրներ կռուելիք, վասն զի Ա՛յութեան փառքը բոլոր այս խռովութեանց պատճառաւ նսեմացած, և մեր արդի այս ապօրինաւոր ընթացքով արդէն նախանձոց կծու հարուածներուն տակ հառաչող Ա՛յութեան համար՝ խիստ գժոխքմբեր է։

Ազգերնուս արդի վիճակը խռովութիւնները ծանրութիւնը վերցնելու չափ կարողութիւն չունի. մահը արդէն Ա՛յութեան դրան հարը բռնած է. ժանտախտ կայ Ա՛յութեան մէջ, սոսկում կայ։

Ա՛յր, մենք որ ամեն բանի մէջ յառաջադէմ լինել կը սիրեմք, չե՞մք կրնար արդեօք յառաջադիմութեան մի միայն և ամենէն գլխաւոր պայմանին համեմատ վարուիլ. չե՞մք կրնար, կը հարցնեմ, ի սէրն յառաջադիմութեան և ի փառս Ա՛յութեան՝ յարգել ազատութեան, հաւասարութեան և եղբայրութեան օրէնքները. կը կրկնեմ, չե՞մք մի կրնար ազատութեան մեծ Վարդապետին, հաւասարութեան անկեան վէմը կանգնողին և ազատութեան ու եղբայրասիրութեան համար՝ խաչի մահուամբ արիւն թափող Ընմահին օրինակին հետեւիլ և թողուլ որ ամեն անհատ ազատ լինի խորհելու, խօսելու և գրելու մէջ, այլ սարհօրէն իրմէ բարձր եղողներու ընկերական իրաւունքը վայելէ և եղբայրասիրութեան քաղցր ձաշակին առնու։

Ա՛յր, թէ որ մենք չեմք կրնար այսպէս վարուիլ, ունայն է մեր փառքը, և մեր յառաջադիմութիւնը երեւակայական է։

Բայց՝ չէ, ես կը ճանչնամ Ա՛յերը — իմ սրտիս հատորները, եղբայրներս — և լաւ գիտեմ որ նոքա խռովութիւնը կատեն և պատրաստ են ամեն բան զոհելու՝ յառաջադիմութեան և բարեկարգութեան համար. ուստի կաղաչեմ նոցա՝ որ վայրկեան մը հանդարտին և նկատեն թէ՝ ու՞ր հետ է որ կը կռուբտին, թէ՝ ո՞վ է իւրեանց թշնամի կարծածները։ Ո՛հ, ի՞նչ արիւնալից աչքեր կան իմ սիրելի ազգիս մէջ, Աստուածհ իմ, ի՛նչ կատաղութիւն։ Ա՛յր, կիրքը մեկդի ընենք, վասն զի եղբայր եմք մեք, և վասն զի մեր ազգին արդի վիճակը արիւնալից աչքերէ աւելի, արտասուալից աչքերու կարօտ է։

Ո՞վ իմ խռովութեանց պատճառաւ հոգնած եղբայրներս, արդեօք ձեր հոգնութիւնը անցընելու և հանգստանալու համար ի՞նչ բազմունկներ և կուրծքեր կը յուսաք գտնել՝ որոնց մով գրկուիք և խաղաղիք. միթէ Ա՛յու համար՝ Ա՛յ բազուկներէ ի զատ կա՞ն բազուկներ գրկուելու արժանի, և հանգչելու համար սիեղերքին մէջ՝ Ա՛յ կուրծքէ ի զատ քաղցր տեղ կա՞յ մի։

Ձեզ կը դառնամ ո՛ Հայ տիկիններ և օրիորդներ, և կիմացնեմ ձեզ որ ազգերնուս սա խառվեալ կացութեան մէջ՝ դուք ևս մեծ պարտաւորութիւններ ունիք կատարելու։ Ա՛յո՛, դուք պարտիք ձեր կողակիցներուն, եղբայրներուն եւ այլն սրտերն հանգարտեցնելու, նոցա եղբայրական սէր քարոզելու։

Երանի՛ թէ Հայ ազգին էգական մասը Հռովմայի հին դիւցազնուհիներուն նման, խառվարարներու մէջ նետուէին և բնաձիր խոստուածներով զանոնք հաշտեցընէին, և սասանկով արեանց ձեռամբ Հայութեան վերայ իսկած անպատուութիւնը, իւրեանց միջոցաւ վերցուէր և աշխարհս ալ ապշէր։

Ա՛յժմեւս և մէկզմէկ սատկու օրերն հասած են մեզ համար Հայե՛ր, հակոզութեան և արհնութեան ժամն հասած է։

Հայե՛ր, քանի անգամ որ կը մտածեմ մեր նախահարց սիրելի հանգամանքները, սիրտս կը տրոփէ, և նոյն միջոցին նկատելով մեր արդի հանգամանքները, կսոխպուխիմ պօռալու։ Արկի՛նք, էր Հայութեան բոլորովին վախճան չի տուիր։

— Թօգատու առաջնորդ Ն՛գնաւորեան Եր։ Յ։ Յակոբ վարդապետը հասարակութեան կոչմանէ ամբաստանեալ է կըսուի, իբրև միապետ և թշնամի Սահմանադրութեան։ և հետևաբար լսովին անտարբեր թէ տղայոց և թէ աղջկանց վարժարաններուն։ Ս։ Պատրիարքին ուշադրութիւնը կը հրաւիրեմք յիշեալ վարդապետին վերայ։

—Պեսարիոյ Հրամեան ընկերութեան աղջկանց դպրոցի աշակերտուհեացը՝ թէ դաստիարակութեան և թէ ասղնեգործութեան համար ձարտար եւ հմուտ հայերէնախօս վարժուհի մը, և դարձեալ յիշեալ դպրոցի աշակերտուհեայ՝ Հայերէնի, Քրիստոնէական վարդապետութեան, Հայոց պատմութեան, գրավարժութեան եւ թուաբանութեան պէտք եղածին չափ դաստատուութիւն ընելու վարժապետի մը հարկաւորութիւնն ըլլալով, նոյն պաշտօնները յանձն առնող անձինք, պէտք է որ Հարագիր խանի դէմ 50 թուով մաղտան կամ իրենց կոչմէն մէկը խրկեն և կամ անձամբ ներկայանան։

—Պայր եկեղեցւոյ Թաղ։ խորհրդոյ նըկատմամբ՝ այս օրերս խել մը դանդատներ երեւան ելած են։ կըսուի թէ հակառակ իւրեանց նախկին ընթացից, վեց ամիս է որ կանոնաւոր նիստ չեն ըրած, անդամներուն մեծագոյն մասը միշտ բացակայ կը գտնուին, դուրսէն մէկ քանի ինքնակոչ աղաներ Թաղ։ խորհրդոյ հետ կը նստին և Թաղական խնդիրներու կը խառնուին եւ կերեւայ թէ խորհուրդը վեց ամիսէ հետէ կանոնաւոր արձանագրութիւն չի պահեր եղեր։

Այս տարաձայնութիւնները՝ թէ որ ճշմարիտ են, յիշեալ խորհրդոյ տեղ մենք կը կարմբինք, ըստ որում այս Ա։ Ե։ Թաղ։ խորհուրդը ուրիշ ամեն տեղերու Թ։ խորհուրդներէն աւելի կը ճանչնայ իւր պարտականութիւնները, և գիտե որ ամենամեծ ապօրինաւորութիւն է դուրսէն մարդոց, իրենց խորհրդոց մէջ մտցնելնին և Թաղ։ գործքերու միջամտութիւն ընելու թոյլտուութիւն ընելնին, վասն զի ինչպէս որ յայտնի է թաղի մը բոլոր ազգային խնդիրները միայն Թաղ։ խորհրդոյ կը վերաբերի, Ս։ Պատրիարքի փոխանորդն անգամ նոցա իրաւասութեան չէ կրնար մտանակցիլ։

Հնորհակալ լինելով յիշեալ Թաղ։ խորհրդոյ՝ ամեն նիստերու գտնուղ անդամոց, Ընտենապետէն կուզեմք հասկնալ թէ՝ բացակայ անդամները ի՞նչ գլխաւոր չարժառիթով՝ նիստերու ներկայ չեն գտնուիր։ արդեօք հրաժարական տուած են, եթէ ոչ պատճառաւ մը վերաւորուած են։

Փափաքելի է մեզ այս մասին կատարեալ տեղեկութիւն ունենալ։ վասն զի յիշեալ Թաղ։ խորհրդոյ խնամատարութեան յանձնուած թաղերուն վիճակը այսօր խիստ ցաւալի է և բնաւ չեն կրնար ներել Թաղ։ խորհրդոյ այս ապօրինաւոր ընթացքին։

Պայր Եկեղեցւոյ Թաղ։ խորհրդոյ անդամները մեր սիրելի եղբայրներն են։ անոնց ամենքն ալ կը ճանչնանք և ազգասիրութիւնները նուն վերայ ամենեւին տարակոյս չունինք։ ուստի ներելի Թող սեպուի մեզ այս անգամ իրենցմէ բացատրութիւն մը խնդրել արդի մեղադրելի և հանրաճանաչ ընթացքնուն վերայ։

—Փափաքելի է մեզ գիտնալ թէ՝ արդեօք Պայրաքաղաքիս մէջ այնպիսի Թաղ։ խորհուրդ մը կայ, որ իւր կազմուած օրէն՝ի վեր Սահմանադրաբես վարուած և իւր խնամատարութեանը յանձնուած թաղին կամ թաղերուն դոհունակութեան արժանի եղած է։ թէ որ մէկը

կայ որ այսպիսի Թատր. խորհուրդ մը կը ձանչնայ, կը խնդրեմք որ շուտ մեզ իմացընէ։

—Ժամանակ մը՝ ի վեր է կը լսենք որ, Նէնիգափուի Թատր. խորհրդոյն եւ Թատերացոց մէջ վէճ մը ծագած է, որ նաեւ այս օրերս ալ՝ մինչ Քաղաքական ժողովին ուշադրութիւնն անդամ իրեն գրաւած ըլլալով, ըստ Սահմանադրութեան՝ Ը. ազդարարութիւնը Նէնիգաբուի Թատր. խորհրդոյ կրկուեր է։

Խմբագիր.

Հայ Դերասանական Ընկերութիւնն այս տարի ալ փորձեց տեսարան ելնել, բայց նախորդ անցդարձներէն տարբեր նպատակաւ։ Ազգայնոց առ Թատրոն համակրական ղգացման նուազումը եւ Սորա քանի տարիէ հետէ կաղն ի կաղ ընթացքը ցաւալի պատճառ մ'ունի անշուշտ. որոյ հետեւանքն ի վնաս ընդհանուրին է։ Դերասանական Ընկերութիւնը այս պատճառէն կարեւոր մաս մը իրեն վերաբերիլը ճանչնալով խղճին վերայ բեռ մը կզգար, եւ ճակտին վրայ արատ մը կենթադրէր, փափաքեցաւ բառնալ զասոնք եւ հաստատուն ու ռաջադրութեամբ ուխտեց միահամուռ ճշմարիտ անձնուիրութեամբ ներկայանալ Ազգին եւ բարոյական զոհողութեամբք ժողովրդեան Թատերական երեքամեայ օգուտը յորմէ գոգցես լիովին զրկուած էր առ։ Ներկայացաւ արդարեւ եւ տասը ներկայացումն տուաւ մինչեւ այսօր, բայց իւր փափաքն անպատակ մնաց ցարդ։ Ա.յս անակնկալ հետեւանքը գլխովին վհատական էր Ընկերութեան համար, եւ ցաւ ի սիրտ, ամօթ ի ճակատ տեսարանէն անդառնալի կերպիւ մեկնելէ ուրիշ բան չէր մնար իրեն, եթէ առ Ազգն ունեցած պատասխանատուութեան որքան ծանրակչիռ ըլլալը չիմանար։ Ընկերութիւնը այս պատասխանատուութեան նկատմամբ քանի մը կարեւոր խօսք ունի առ Ազգն ուղղելի, որոց գոնելիք ընդունելութիւնը պիտի վճռէ Հայ Թատրոնին ապագայ վիճակը։ Ա.յս խօսքը կամ վերջին անդամ պիտի հնչէ տեսարանին վերայ Հայ Դերասանաց բերնէն, կամ չքեղօրէն պիտի վերանորոգէ Հայ Թատրոնը հին աւերակացը վերայ։ Վասն որոյ համարձակած է ազերսական հրաւէր կարդալ Մեծարոյ Ազգայնոց եւ Ազնուաչուք Ընտանեաց յառաջիկայ Շաբաթ երեկոյեան համար, (4 Դեկտեմբեր) յորում պատիւ ունենայ յիշեալ քանի մը կարեւոր խօսքն ի հրապարակ հանել։

Ընկերութեան հրաւէրն յարդող Ազնուաչուք Տեարց եւ Ընտանեաց համգստեան համար, մասնաւոր օթեակներ յատկացած են, եւ այս առթիւ ի պատիւ Նոցա զբօսալից երեկոյթ մը տալու նըպատակաւ, Ազգային ընտիր ողբերգութիւններէն ՀԱՐՄԱԿ ԵՒ ԱՇԽԷՆ անուամբ խաղը պիտի ձեւացուի, որ հոչակեալ գրչի մը գեղեցիկ գործն է։

Բերա. 2 Դեկտ. 1865.

* * *

ՇԻՐԻՄ ՍԻՐՈՒՀԻՈՅ

Մեղմիկ զեփիւռ, անցիր անցիր,
Ես սիրտ չունիմ քեզ սիրելու.
Օվ սրտիս իմ կորաւ հատորն,
Եւ հոգիս խեղճ՝ զոհ վշտերու
Եղաւ, ինկաւ ցաւոց ի ձոր։

Երկինք, դու որ ճոխ արտասուօք,
Տաս բնութեան կենդանութիւն.
Ինչն արտասուքն չընորհէ ինձ,
Վասն հեզ հոգւոյս ապուխութիւն
Ինկած, ինկած ցաւոց ի ձոր։

Էհ սա հողին տակ, ճշմարիտ է,
Իմ սիրուհիս ծածկուած է.
Որոյ համար տըրտմիբեր սիրտս։
Երդ հոգիդ իմ, մի ապրիր դու,
Ինկիր, ինկիր, մահուան ի ձոր։

ԸՆՏԱՆԵԿԱՆ

ԱՆԿԵՆԴԱՆՈՒԹԻՒՆ ՄԱՆԿԱՆՑ

Մանկիկ մը՝ մօրմէն ծնելուն պէս մեծ եւ կարեւոր փոփոխութիւն մը կստանայ, վասն զի այն իրեն համար հարկ եղած ջերմութիւնը եւ պաշտպանութիւնը որ մինչեւ ծնած ժամանակն ապահովութեամբ ինքնին կը վայելէր, հիմայ զանոնք ուրիշներէ պիտի ապասէ. անուն դը՝ ալ ևս ուղղակի մօրմէն չի պիտի ստանայ, այլ իւր ստամոքսին մէջ ընդունած կերակուրէն պիտի քաղէ եւ իւր աճման ու բարեկեցութեան համար հարկ եղած կենդանական ջերմութիւնը մաքուր օդի ընորհիւ պիտի ունենայ։

Ցորչափ ծնած մանկան մը կազմութիւնը խիստ թուլակազմ, փափուկ, դիւրաշնաւելի եւ կակուղ է, անանկ որ եթէ Ցանախանամութիւնը մանկան այս միջոցին ըրած մեծ փոփոխութեան նկատմամբ հարկ եղած խնամատարութիւններն առատաբար պատրաստած չի լինիր, բոլորովին անհնար էր մանկանց՝ իւրեանց դոյութիւնը շարունակելնին։

Ցորաճին մանկան ոսկորները կակուղ, սպունգային եւ անկատար են, ատոնցմէ մեկ քանին որ վերջը զատ ու մեկ կտոր մը պիտի լինին, այս միջոցիս մասերու բաժանեալ են. իսկ ամեն ոսկորներուն ծայրերը աճառուտ են. և տար-

բեր մասերը այնքան անկատարութեամբ կապ-եալ են և անհատատութեամբ չարժեալ՝ որ խառնիներուն մէջ եղած գործարանները խիստ տկարութեամբ պաշտպանուած են։

Մկանուններն ալ կամ մսային մանրաթելերը կակուղ և փափուկ են, և բաղմախօրչ ու մի-չանկեալ նիւթը՝ որով նոքա կը կապուին, լոյծ հիւսուած է և անանկ մեծ մասամբ՝ որ ան-դամները զուրկ են այն կատարեալ ձեւէն, որն որ վերջը կատանան։

Արեան երակները և աւշկեան անօթները խիստ բազմաթիւ են, որոնց գործողութիւնը թէեւ տկար՝ սակայն ստէպ են. և այս պատ-ճառաւ է որ մանկանց երակները մեծ մարդոց երակներուն կրկին անգամը կը նեսեն. իսկ այս գործողութիւնը մարմնոյ հիւթոց անջատումը և մաքրութիւնը շուտով և առատաբար կա-տարելու համար է։

Ջիղերն ալ՝ չէ թէ միայն մեծ են համե-մատաբար, այլ խիստ տրամադիր են գրգռու-թեան. անանկ որ յանկարծական կամ մեծ փո-փոխութիւն մը, ինչպէս տաքի և պաղի փոփո-խութիւն, բարձր աղաղակներն մեծ մարդե ա-ւելի մանկական դրութեան մեծ ցաւ և վտան-գաւոր խանգարմունք կը պատճառեն, նմանա-պէս մանկանց մորթը այնքան փափուկ է որ, արտաքին փոքրիկ պատճառ մը մեծ ազդեցու-թիւն կրնէ նորա վերայ։

Մանկանց հեղուկ տարրքները մեղմ, ջը-րային և շատ են. մամացը՝ որ ստամոքսի մէջ մարսուած կերակուրէն ելած կաթային հիւթն է, խիստ մննդարար է և ասկէց ելած արիւնը մեծ մարդոյմէ պակաս բարի է. մածուցիկ և խժային հեղուկները քանակութեամբ շատ և մեղմ են. լեղին եւ մեզը քիչ բարկութիւն ու-նին։

Գլուխը՝ մարմինին հետ բաղդատելով մեծ է, որուն ոսկորները դեռ միայն մանրաթելերով մէկզմէկու կցուած լինելով, ուղեղը՝ որ խիստ կակուղ է, դիւրութեամբ կրնայ ձգմռիլ և եղծուիլ. երեսը վերջէն առնելիք կերպարան-քէն շատ հեռու է, և աչքերը բնաւ առարկայները նկատելու զօրութիւնը չունին. իրենք և իրենց յօդակապները խիստ փափուկ են, և ամենափոքր դէպքով մը եղծման տրամադիր. ոսկորներու փափուկ կացութեան և ջիղերու ընդունակութեան պատճառաւ քիմը խիստ գրգռելի է. բայց դէչ հետեւանքները որ կըր-նան յառաջանալ այս անհատատ կազմուածք-նէն, շատ հաւանական է որ կը դիմանայ մարմ-նոյ հիւթոց անջատման ազատութեամբը և լնելքին վազելովը որոնք շարունակ ներքին կող-մը կը կակղեցնեն։

Մանկանց բերանը ակռայ չի կայ և վարի ծնօտը երկու մասերու բաժանեալ է գեղձի կը-տորով մը. Մարմինին բունը բաւական հաս-տատ չէ վերի մասերը վրան վերցնելու կամ իր մէջ պարունակած գործարանները կրելու. ոտ-նաշարը մեծ մասամբ և կուրծքը բոլորովին ա-ճառուտ է. ուրիշ ոսկորներու նայելով՝ կողքը աւելի կատարեալ է, բայց կուրծքին կացու-թեան պատճառաւ դիւրաշնչաւելի. թոքերը՝ նախ տկար և գրգռելի են և սիրտը խիստ ուժ-գնութեամբ և շուտ կը գործէ. լեարդը՝ ուրիշ մասանց նայելով շատ մեծ է և լեղւոյ պար-կը գրեթէ նոյն համեմատութեամբ է. ստա-մոքսը և աղիքները՝ միայն ձեւով և կազմական փափկութեամբ կը տարբերին. մանքը՝ համե-մատաբար մեծ են. անդամները տկար են և յօդուածներուն թոյլ կացութիւնը, մեկտեղ առնելով բարձր և ստորին յօդուածից ա-ռուտ վնճակը, մանկիկը ետ կը կեցընեն իրենց յարմար գործողութիւններէն մինչեւ որոշեալ ժամանակը։

Համառօտիւ քննելով մանկանց այս ան-պաշտպան և վտանգի ենթակայ բնական կազ-մութիւնը, ամեն մարդ կրնայ տեսնել թէ ծը-նողաց կողմանէ որքան մեծ նախազգուշու-թիւններ և պարտականութիւններ կան՝ իր դործ դրուելիք։

Պէտք է գիտցուիլ որ հիւանդ եղողները, անժամանակ ամուսնացողները, արեներակիցներու հետ ամուսնացողները երբէք տրամադիր չեն իւրեանց մանկիկները պաշտպանելու. իսկ ա-սոնցմէ՝ի զատ այն ամեն ծնողք որ իւրեանց արտադրական պարտաւորութիւնը օրինաւորա-բար չեն կատարեր, երբէք յուսալու չեն որ քաջառողջ զաւակաց տէր պիտի լինին և կամ պանոնք պիտի կրնան վտանգներու դէմ պաշտ-պանել։

ԽՄԲԱԳԻՐ–ՏՆՕՐԷՆ
ԱՐՄԵՆԱԿ ՀԱՅԿՈՒՆԻ

ՏՊԱԳՐՈՒԹԻՒՆ Ռ. Յ. ՓԻՒՐՓՅԵԱՆ
ԿՈՍՏԱՆԴՆՈՒՊՕԼԻՍ, ՓԻՆՃԱՆՃԸԼԱՐ ԵՕԳՈՒՇՈՒ, ԹԻՒ 19